

โพธิจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท:
ศึกษาวิเคราะห์บนฐานพระพุทธศาสนายุคต้น*
Bodhicitta in Mahāyāna Buddhism:
An Analytical Study based on Early Buddhism

พระมหาสายันห์ วิสุทโธ (เทียนครบ), พระมหามิตร จิตปัญโญ, ไสวีย์ บำรุงภักดิ์¹
และธีรพงษ์ มีโสง²

Phramaha Sayan Visuddho (Tiancrob), Phramaha Mit Thitapanyo,
Sowit Bamrungphak and Theerapong Meethaisong
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand
Mahasarakham University, Thailand
Corresponding Author, E-mail: visuttho@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาโพธิจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น 2) ศึกษาโพธิจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) วิเคราะห์โพธิจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทบนฐานพระพุทธศาสนายุคต้น ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพรวมทั้งนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า โพธิจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น คือจิตที่ประกอบด้วยพุทธ-ธรรมบารมี 10 และโพธิปักขิยธรรม 37 ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่สำคัญแห่งโพธิทำให้รู้ชัดธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต เป็นกระบวนการแห่งอหังการปฏิจจตา หรือหลักปฏิจจสมุปบาท 12 อันเป็นกระบวนการที่บูรณาการกับหลักอริยสัจ 4 โดยมีอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นกระบวนการวิธีที่ทำให้จิตเข้าถึงความรู้ชัด ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นต้นหา วิราคะ นิโรธ และนิพพาน

โพธิจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีสาระ 2 ประการคือ 1) สมมติโพธิจิต เป็นโพธิจิตดั้งเดิม มีเมตตาการุณาเป็นแรงจูงใจ โดยปกติแสวงหาความรู้แจ้งเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์เป็นวิธีการบ่มเมล็ดพุทธรูของเรและสั่งสมบุญเป็นเหตุนำไปสู่รูปพรรณ (นิมิต-กาย) ของพระพุทธรูป คือ ความเป็น

*ได้รับบทความ: 13 มีนาคม 2561; ตอบรับตีพิมพ์: 24 ธันวาคม 2561

Received: March 13, 2018; Accepted: December 24, 2018

พระพุทธเจ้า และ 2) ปรมัตถ์โพธิจิต เป็นจิตมีปัญญาสูงสุด โดยมีโพธิจิตดั้งเดิมเป็นแรงจูงใจซึ่งหมายถึง จิตรอบรู้ความว่างอันเป็นธรรมชาติแท้จริงของทุกสิ่งที่ปรากฏ และเข้าถึงความหลุดพ้นเป็นเหตุนำไปสู่ รูปแท้ของพระพุทธเจ้า คือ ธรรมกาย

โพธิจิตในมหายานเป็นโพธิจิตเดิมแท้ที่มีความบริสุทธิ์โดยธรรมชาติ ซึ่งมีพันธุ์-กรรมแห่งความเป็นพุทธะหรือตถาคตอยู่ แนวคิดนี้ สอดคล้องกับพุทธานุกร (เมธิตพันธุ์-พุทธะ) ในยุคต้น การปลุกโพธิจิต ขึ้นแล้วปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ในมหายานได้มียุคต้นเป็นรากฐาน ดุจครั้งเมื่อพระสุเมธดาบส ได้มีศรัทธาเลื่อมในพุทธคุณของพระทีปังกรพุทธเจ้า ได้สละชีวิตทอดกายให้ พระพุทธเจ้าเสด็จพระดำเนินข้าม พร้อมด้วยเหล่าพระชีนาสพแล้วปรารถนาสัพพัญญุตญาณเพื่อโปรด เวไนยสัตว์เช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: โพธิจิต; มหายน; ศูนยตา; พุทธานุกร

Abstract

The aims of this research article were: 1) to study Bodhicitta (enlightened mind) in early Buddhism; 2) to study Bodhicitta in Mahāyāna Buddhism and 3) to analyse Bodhicitta in Mahāyāna Buddhism based on Early Buddhism. This qualitative study employed the documentary research methodology. The results of this research were presented in a form of the descriptive analysis.

The results of study were as follows: Bodhicitta in early Buddhism is mind, comprised of ten perfections of the enlightened doctrines and 37 virtues partaking of enlightenment that are the key natures to realize the profound doctrines which are difficult to see and know, peaceful and exquisite. These natures are the procedure of specific conditionality (idappaccayatā) or the Twelve Dependent Origination that are the process of the natures integrated with the Four Noble Truths with the Noble Eightfold Path as a method to make the mind realize an tranquillity of the whole world, abandonment of all essential existence (upadhi), an exhaustion of craving (taṇhakkhaya), detachment, extinction and extinction by getting freed.

In relations to Bodhicitta in Mahāyāna Buddhism, there are two essences: namely, 1) the conventional Bodhicitta is a primary mind, motivated by great compassion that spontaneously seeks the enlightenment for the benefit of all living beings. It is a method

for ripening our Buddha's seed and a collection of merit, the main cause of accomplishing the Form Body of a Buddha and 2) the ultimate Bodhicitta is an absolute wisdom, motivated by conventional Bodhicitta that directly realizes emptiness, the ultimate nature of phenomena, penetrated to liberation, the main cause of accomplishing the truth body of the Buddha.

Based analysis, Bodhicitta in Mahāyāna Buddhism is a primary mind with the purity in nature which has an embryo of the Buddha-nature or Tathāgata-nature. This concept is in harmony with a Buddha's seed (Buddha-vījaṅkura) in early Buddhism. To generate Bodhicitta is to create the mind with aspiration to attain Buddhahood for the benefits of all beings in Mahayana. This is based on early Buddhism. When the ascetic Sumedha has gotten the faith in the Dīpaṅkara Buddha's virtues, he devoted his life and lied down for the Buddha to walk across with Arahants and aspires the omniscience (sabbaññutañña) for the benefits of all sentient beings.

Keywords: Bodhicitta; Mahāyāna Buddhism; Emptiness; a Buddha's Seed

1. บทนำ

สาระสำคัญระดับสูงสุดที่เป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนายุคต้น หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วคือ โภธิ สัมโพธิและอภิสัมโพธิ ได้แก่ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ หมายถึง มัคคญาณ คือ ญาณในอริยมรรค ได้แก่ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น 4 ประการ (AA.III. 29, in M.II., 1996 : 463) มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น ที่ประกอบกับจิต สมกับพุทธดำรัสว่า ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะละเอียดบัณฑิต (เท่านั้น) จึงจะรู้ได้ คือ หลักอทิปปัจจยตา หลักปฏิจ-สมุปบาท และความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตันหาวิราคะ นิโรธ นิพพาน (M.I., 1996 : 305)

องค์ธรรมอันเป็นองค์ความรู้ที่ทำให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 (S.II., 1996 : 128 - 29) ซึ่งเป็นทางเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์เคยเสด็จดำเนินและพระพุทธองค์ได้พบทางเก่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ เคยเสด็จดำเนินมาแล้วเหมือนกัน อนึ่ง จิตที่ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ของพระองค์ตรัสรู้ปฏิจสมุป-บาท 12 ทั้งสายเกิดทุกข์สายดับทุกข์ที่เป็นปฏิจสมุปปันธรรมบูรณาการกับอริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงบริสุทธิ์ดี ต่อมาพระพุทธองค์จึงได้พร่ำสอนแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ดุจพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ จึงได้บริบูรณ์กว้างขวางรู้จักกันโดยมากมันคงดี กระทั่งเวทดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประกาศได้ดีแล้ว (S.II., 1996 : 129)

จิตตรัสรู้ (โพธิจิต) ในพระพุทธศาสนา ยุคต้น หมายถึง การตรัสรู้ธรรม รู้ชัดธรรมด้วยจิต และจิตนั้น ประกอบด้วย องค์ธรรมฝ่ายตรัสรู้หรือรู้ชัด สมกันกับสาริปุตตสูตรนิกาย-เทสขุททกนิกาย มหานิทเทศ สุตตันตปิฎกกว่า ญาณในมรรคทั้ง 4 ได้แก่ ปัญญา ปัญญินทรีย์ปัญญาพละ ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา (วิมังสา) ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง (วิปัสสนา) สัมมาทิฏฐิ ตรัสเรียกว่า โพธิ (Nd.I., 550; Nd.II., 1996 : 365, 397) ซึ่งมีโสดา-ปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค อนึ่ง จิตตรัสรู้หรือจิตรู้ชัดในพุทธศาสนายุคต้น สวากของพระพุทธเจ้าก็สามารถบรรลุได้เหมือนกันกับพุทธดาร์สว่ามหาบพิตร อุบาสกผู้มีจิตหลุดพ้นอย่างนี้กับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะ อาตมภาพไม่กล่าวว่าแตกต่างอะไรกันเลย คือ หลุดพ้นด้วยวิมุตติเหมือนกัน (S.V., 1996 : 576)

ส่วน คำว่า โพธิจิต ในพระพุทธศาสนา มหายาน เป็นคำศัพท์ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่มีความหมายเหมือนกันกับจิตตรัสรู้ในยุคต้น เป็นศัพท์ที่หมายถึงองค์ความรู้ความเห็น 2 ระดับ และมีปัญญาเป็นองค์ความรู้ระดับโพธิอยู่ทุกระดับ ได้แก่ โพธิปณิธิจิตตะ (Bodhi-pranidhi-citta) หรือสมมติโพธิจิต และโพธิปรัสถานจิตตะ (Bodhi-prasthāna-citta) ซึ่งโพธิปรัสถานจิตตะเป็นทั้งสมมติโพธิจิตและปรมัตถโพธิจิต อนึ่ง โพธิจิตในมหายานได้พัฒนามาหลายยุค แต่ละยุคก็จะมี ความหมายต่างกันไปบ้าง ตามบริบทของผู้พัฒนา ยุคนั้นๆ เช่น ยุคของท่านนาคารชุน มีปรากฏในงานเขียนเรื่อง Nagarjunian: Studies in the

Writings and Philosophy of Nāgārjuna ของ ลินด์ทเนอร์ (Lindtner) ได้อธิบายงานเขียนเรื่อง Bodhicitta-vivarāṇa ของท่านนาคารชุนถึง โพธิจิต 2 ประเภท และ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) โพธิจิต มีลักษณะสัมพันธ์กับสิ่งอื่นหรือสมมติโพธิจิต (Relative or Conventional Bodhicitta) ประกอบด้วย ความปรารถนา (Prārthanā) เพื่อการตรัสรู้ของสัตว์ทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ทั้งหมด (for the Bodhi of all Living beings) และ 2) โพธิจิต สัมบูรณ์หรือปรมัตถโพธิจิต (Absolute Bodhicitta) ประกอบด้วยความรู้ที่ไม่มีขอบเขตแห่งความว่าง (śūnyatā) หรือตรัสรู้ (Bodhi) (Lindtner, 1990 : 181)

สมมติโพธิจิต เป็นโพธิจิตดั้งเดิม หมายถึง จิตพื้นฐานที่มีเมตตากรุณาเป็นแรงจูงใจแสวงหา การตรัสรู้หรือความรู้แจ้ง เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นวิธีการบ่มเมล็ดพุทธะของเรา และสั่งสมบุญเป็นเหตุนำไปสู่รูปพรรณของพุทธะที่เรียกว่า นิรมาณกาย คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า ส่วนโพธิจิตสูงสุด เป็นปรมัตถโพธิจิต อันหมายถึง ความรอบรู้ (สัพพัญญุตตา) ที่มีโพธิจิตดั้งเดิมเป็นแรงจูงใจบรรลุความว่าง ซึ่งเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของทุกสิ่ง และเข้าถึงความหลุดพ้นและความรอบรู้ทุกอย่าง เป็นเหตุนำไปสู่รูปแท้ของพระพุทธเจ้า (Gyatso, 1993 : 12) คือ ธรรมกาย

ต่อมาแนวความคิดโพธิจิต ได้พัฒนาการ ในรูปแบบพุทธภาวะขยายความออกไปเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่าสรรพสัตว์ โดยเฉพาะมนุษย์มีพุทธภาวะอยู่ในตัว ความเชื่อนี้แพร่หลายมากในพุทธ

มหายานตะวันออกไกล (จีนเรื่อยไปจนถึงญี่ปุ่น)
(Mahanarongchai, 2007 : 22)

คัมภีร์มหายานลังกาตารสูตร ศาสตราจารย์
ไดเซ็ต ไตตาโร่ ซูซูกิ (Daisetz Teitaro Suzuki)
กล่าวถึง พุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทเจ้าไว้ว่า
คำสอนพระพุทธศาสนาทั้งหมด ล้วนกล่าวถึง
แนวคิดเกี่ยวกับพุทธภาวะ เมื่อพุทธภาวะนี้ได้ถูก
เข้าใจอย่างเหมาะสมเพียงพอแล้ว พุทธปัญญา
พร้อมด้วยความหมาย คำอธิบายเพิ่มเติมจะปรากฏ
ชัดเจน แนวคิดเรื่องโพธิจิตในมหายานจึงเป็นแกน
นำหลัก ซึ่งเป็นเหตุสำคัญนำไปสู่วิถีชีวิตแบบ
พระโพธิสัตว์และความเป็นพระพุทเจ้าที่มีโพธิจิต
สมบูรณ์แท้จริง คือ การบำเพ็ญเมตตาและกรุณา
ให้เป็นกุศลมูล เพราะเมตตากรุณา คือ สิ่งที่สร้าง
สภาวะแห่งสัพพัญญูอย่างแท้จริง (Phra
Srīgambhīraṅkṣ (Somchint Sammāpaṅkṣ),
2010 : 2 & D.T. Suzuki, tr.,1932 : 12)

ฉะนั้น การวิเคราะห์โพธิจิตในพระพุทธ
ศาสนามหายานบนฐานพุทธศาสนายุคต้นคือ
ศึกษาจิตที่ประกอบด้วยโพธิในพุทธศาสนายุคต้น
ให้ถ่องแท้ทั้งที่มีความหมายซับซ้อน อันเป็นสมมติ
สัจจะ และมีความหมายตรงชัดเจนที่เป็นปรมัตถ
สัจจะพร้อมหลักธรรมฝ่ายโพธิ และธรรมที่
สนับสนุนโพธิให้เกิดขึ้นแล้ว จึงวิเคราะห์โพธิจิต
ในพุทธศาสนามหายาน 2 คู่ 2 ประเภท คือ สมมติ
โพธิจิตและปรมัตถโพธิจิต ทั้งที่เป็นโพธิปณิธิจิตตะ
และโพธิปรัสถานจิตตะ รวมทั้งส่วนประกอบที่
สำคัญบนฐานโพธิสัตว์มรรคของพระพุทเจ้าจนถึง
กระบวนการ และกระบวนการวิธีของโพธิจิตเพื่อ
แยกแยะประเด็นตามมิติต่างๆ มีความเหมือน

ความแตกต่าง ความคล้ายคลึงกับพระพุทธศาสนา
ยุคต้นอย่างไร และมีพุทธศาสนายุคต้นเป็นรากฐาน
แห่งแนวคิด แนวปฏิบัติ แนวอนุรักษ์ และพัฒนา
อย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโพธิจิตในพระพุทธศาสนา
ยุคต้น
2. เพื่อศึกษาโพธิจิตในพระพุทธศาสนา
มหายาน
3. เพื่อวิเคราะห์โพธิจิตในพระพุทธ
ศาสนามหายานบนฐานพุทธศาสนายุคต้น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัย
เอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเก็บ
รวบรวมข้อมูล ชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)
ทั้งจากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนายุคต้น และคัมภีร์
พระพุทธศาสนามหายาน นอกจากนี้ ข้อมูลชั้น
ทุติยภูมิ (Secondary Sources) อาศัยข้อมูลงาน
เขียนของนักคิด และนักวิชาการทางพระพุทธ
ศาสนาทั่วไป มีทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้มาวิเคราะห์แยกแยะส่วน
ประกอบ สืบสาวเหตุปัจจัยจำแนกประเด็นและ
สังเคราะห์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ของโพธิจิต
ในพระพุทธศาสนามหายานบนฐานพุทธศาสนา
ยุคต้น ด้วยหลักแนวคิด วิธีปฏิบัติ การอนุรักษ์
และพัฒนา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจาก คัมภีร์ชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกของเถรวาท ทั้งฉบับบาลี และฉบับที่แปลเป็นภาษาไทย นอกจากนี้ นำข้อมูลชั้นอรรถกถาเป็นส่วนเสริม และรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ชั้นต้น และชั้นรองของฝ่ายมหายาน เช่น ปรัชญาปารมิตา ลังกาวดารสูตร ทศภูมิโกสูตร มหาปริณิรวาณสูตร อวตังสก-สูตร โพธิจารย์าวดาร เป็นต้น

2. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ทั้งฝ่ายพระพุทธรศาสนาเถรวาท และเถรวาท และฝ่ายพระพุทธรศาสนาฝ่ายมหายาน ที่เป็นเอกสารประเภทหนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เขียนโดยนักคิด และนักวิชาการทั่วไปทั้งที่มีอยู่ในส่วนภาษาไทย และส่วนของภาษาอังกฤษ

3. ขั้นศึกษาวิเคราะห์ โดยแยกแยะส่วนประกอบ สืบสาวเหตุปัจจัย จำแนกประเด็นและสังเคราะห์โพธิจิตทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) นำผลของการศึกษารวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ตามวัตถุประสงค์ที่ 1 และ ที่ 2 ทำการศึกษาวิเคราะห์ (Analytical Studies) ด้วยวิธีแยกแยะส่วนประกอบ สืบสาวเหตุปัจจัย จำแนกประเด็น พร้อมกับการสังเคราะห์ผล (Results' Synthesis of Analytical Studies) ที่ได้จากการดำเนินการประสานกลมกลืนกันของกระบวนการธรรม และกระบวนการวิจัยพร้อมทั้งผลลัพธ์ของการศึกษาวิเคราะห์ ครบทั้ง 4 ด้าน 2) นำผลการศึกษาดังกล่าวส่วนที่อยู่ใน 1) เพื่อนำมาจัดการผลใน

รูปแบบการสังเคราะห์แนวคิด แนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์ และพัฒนาโพธิจิต พร้อมกระบวนการธรรมและกระบวนการวิธี เพื่อโพธิจิตบรรลุความสมบูรณ์แบบเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ของโพธิจิตทั้ง 4 ด้านบนฐานของพุทธศาสนายุคต้นและ 3) นำข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยมาอภิปรายผล และสรุปผล เพื่อนำเสนอเป็นองค์ความรู้พร้อมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะ

4. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย สรุปได้ตามวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

1. โพธิจิตในพระพุทธรศาสนาเถรวาท: พบว่า โพธิจิต หมายถึงจิตมีปัญญาเครื่องตรัสรู้ ซึ่งเป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต อันได้แก่ ญาณในอริยมรรคทั้ง 4 คือ ปัญญา ปัญญาอินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาเครื่องพิจารณา ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิฏฐิ มีโสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค อันเป็นธรรมเครื่องปราบ-กิเลส ซึ่งโพธิจิตนี้มาจากคำศัพท์ 2 คำ คือ โพธิกับจิต โพธิ มาจากรากศัพท์ว่า พุช แปลว่า รู้ หรือตรัสรู้ ส่วนจิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เป็นธรรมชาติสะสมการสืบต่อกันด้วยอำนาจชวน-วิธี และธรรมชาติที่ทำให้จิตตรเป็นลักษณะ ซึ่งมีการเกิดดับเร็วทั้งคืนและวัน

ความหมายและลักษณะของโพธิจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยญาณทัสสนวิสุทธิ มีความรู้เห็นสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นสังขารธรรมแท้ๆ ไม่คลาดเคลื่อน ไม่เป็นอย่างอื่น มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชันธ์ ธาตุ อายตนะเป็นต้นในรูปแบบอริยสัจ 4

บูรณาการกับปฏิจจสมุปบาท 12 ที่เป็นปฏิจจสมุปปันนธรรมตามเป็นจริงบริสุทธิดี

โพธิจิต มี 3 ประเภท คือ โพธิจิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกพุทธะหรือพระพุทธานุพุทธะทั้งหลาย

โพธิจิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือจิตของพระโพธิสัตว์ที่ได้ตรัสรู้แล้วด้วยพระองค์เองโดยชอบ ได้แก่ จิตของพระโพธิสัตว์ตรัสรู้ร้อยสี่ทั้ง 4 ที่บูรณาการกับปฏิจจสมุปบาท 12 ที่เป็นปฏิจจสมุปปันนธรรมตามเป็นจริงบริสุทธิดี มีพระคุณสมบัติที่เป็นพระคุณลักษณะอันยอดเยี่ยมกว่าทั้งหมด เพราะเป็นเอกบุคคคลเป็นศาสดาเอกของโลก และมีจิตประกอบด้วยอรรถตมมรรคญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพียบพร้อมแล้วด้วยพระสัพพัญญุตญาณ

โพธิจิตของพระปัจเจกพุทธเจ้า คือ จิตของพระปัจเจกโพธิสัตว์บรรลุปัจเจกโพธิญาณ อันได้แก่ จิตของผู้ตรัสรู้ร้อยสี่ทั้ง 4 ที่บูรณาการกับปฏิจจสมุปบาท 12 ด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้ ตามความเป็นจริงจำเพาะตน และลักษณะที่เป็นคุณสมบัติของพระปัจเจกพุทธเจ้า ยกเว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียแล้วในโลกทั้ง 3 คือ มนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก ไม่มีใครเสมอ

โพธิจิตของพระพุทธานุพุทธเจ้าหรือโพธิจิตของพระสาวกพุทธเจ้า คือ จิตของสาวกโพธิสัตว์บรรลุสาวกโพธิญาณ ได้แก่ จิตของพระสาวกรู้แจ้งร้อยสี่ 4 ซึ่งบูรณาการกับปฏิจจสมุปบาท 12 ด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้ตามความเป็นจริง มี 4 ประเภท คือ 1) โพธิจิตของพระพุทธรู้แจ้งร้อยสี่ของพระพุทธรู้แจ้งทั้งหมด สามารถ

ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง และเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน 2) โพธิจิตของพระพุทธรู้แจ้งร้อยสี่ของพระพุทธรู้แจ้งทั้งหมด เป็นโอบปาติกะเพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ประการสิ้นไป บรินิพพานในภพนั้นไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก 3) โพธิจิตของพระพุทธรู้แจ้งร้อยสี่ของพระพุทธรู้แจ้งทั้งหมดเป็นพระสกทาคามีเพราะสังโยชน์ 3 ประการสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว ก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ และ 4) โพธิจิตของพระพุทธรู้แจ้งร้อยสี่ของพระพุทธรู้แจ้งทั้งหมด เป็นพระโสดาบันเพราะสังโยชน์ 3 ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำมีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า

2. โพธิจิตในพระพุทธศาสนาหายาน: พบว่า โพธิจิตในหายาน เป็นศัพท์สมาส จิตหรือจิตตะ (Citta) ในภาษาสันสกฤต หมายถึงการรับรู้ การจัดรูปแบบความคิดเห็นในใจ ถูกแปลในฐานะจิตใจ (Heart) วิญญาณ (Consciousness) ความตั้งใจหรือจิต (Mind) อธิบายในฐานะความคิด (Thought) และความนึกคิดหรือความคิดเห็น (Idea) และจิตนี้ ยังมาจากรากศัพท์ว่า จิ แปลว่า สะสม จัดเป็นระเบียบเป็นเรือนคลังที่เป็นแหล่งเมล็ดพันธุ์ของความคิด การกระทำทั้งหมดถูกเก็บสะสมไว้ ส่วน โพธิ ในสันสกฤต จากรากศัพท์ว่า พุทธ (Budha) คือรู้ ตรัสรู้ ความรู้แจ้งหรือปัญญาตรัสรู้ เป็นการตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธรู้แจ้งไม่ได้หมายถึงความรู้แจ้ง หรือรู้ชัดของพระสาวกหรือปัญญาตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธเจ้า

โพธิจิตในพระพุทธศาสนาหายาน หมายถึงการรวมลักษณะเฉพาะที่สนับสนุนกัน 2 ลักษณะ

คือ 1) ความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า และ 2) ความมุ่งมั่นปรารถนาที่จะช่วยเหลือสัตว์ทั้งหมด จุดมุ่งหมายการปฏิบัติมหายาน คือ สำเร็จการตรัสรู้และข้ามพ้นหรืออยู่เหนือวงจรของการเกิดและตาย นั่นคือชีวิตเข้าถึงความเป็นพระพุทธรเจ้า อนึ่ง โพธิจิตแท้จริงในมหายาน คือ จิตตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้านั่น เป็นจิตที่มีปัญญาในระดับสูงสุด (Supreme Enlightened Mind) บรรจุมล็ดพันธุที่สำคัญ 2 ชนิด คือ กรุณาและปัญญา (Compassion and Wisdom) ซึ่งส่งผลออกมาจากภาวะยิ่งใหญ่ด้วยการช่วยเหลือตนเองและสรรพสัตว์อื่นๆ

โพธิจิตในพุทธศาสนาหมายานมี 2 ประเภทหลัก คือ 1) สมมติโพธิจิต เป็นโพธิจิตดั้งเดิมมีเมตตากุณาเป็นแรงจูงใจเป็นรากฐานให้โพธิประณิธิจิตตะและปรสสถานโพธิจิต จะเกิดขึ้นได้แก่ จิตปรารถนาปัญญาตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นไปจากสังสารทุกข์โดยไม่หวังผลตอบแทน และมีการบำเพ็ญพุทธธรรมบารมีของพระโพธิสัตว์ทุกประการ เพื่อให้จิตปฏิบัติดำเนินไปสู่ปัญญาตรัสรู้สมบูรณ์ และ 2) ปรมัตถโพธิจิตที่ประกอบด้วย ปรสสถานโพธิจิตตะขั้นสูงสุดเป็นจิตที่มีปัญญาเห็นแจ้งศูนยตา ซึ่งเป็นลักษณะสูงสุดแห่งปรากฏการณ์ทั้งหมด ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแท้จริง คือ ธรรมกาย มีโพธิจิตดั้งเดิมเป็นแรงจูงใจ

3. โพธิจิตในพระพุทธรศาสนาหมายาน
บนฐานพุทธศาสนายุคต้น: พบว่า จิตในพระพุทธรศาสนาหมายาน มีความสอดคล้องกันกับพุทธศาสนายุคต้น โดยภาพรวม เพราะจิตทำหน้าที่คิด

นึกคิด คิดเห็น รวมถึงสังสมประสบการณ์ที่ได้กระทำและผลของการกระทำ แม้จะไม่กล่าวชี้ชัดลงไปว่า จิตอาศัยอยู่ในกายนี้ ดวงหนึ่งเกิดขึ้นดวงหนึ่งดับไปตลอดทั้งคืน และวันเหมือนกับพุทธศาสนายุคต้นก็ตาม นอกจากจิตแล้วยังมีสภาวะธรรมที่เป็นธรรมชาติมีความเหมือนกันกับจิตหรือมีความต่างกันบ้างที่เป็นบทบาทเฉพาะ ได้แก่ มนัส วิญญาณ มโน-วิญญาณ กลียกมโนวิญญาณ และอาลัยวิญญาณ

โพธิในพุทธศาสนาหมายาน มีทั้งความเหมือนความคล้ายคลึงและความต่างกับพุทธศาสนายุคต้น ซึ่งโพธิในมหายานมีความหมายกว้างหลายระดับ ทั้งส่วนที่เป็นโลกียะและโลกุตระธรรมอันมีภูมิ 10 เป็นธรรมเครื่องวัดระดับหรือประเมินขั้นโลกียะและโลกุตระ แต่ไม่ชัดเจนเหมือนพุทธศาสนายุคต้นที่มีสังโยชน 10 ซึ่งเป็นหลักธรรมประเมินขั้นโลกียะก้าวเข้าสู่โลกุตระ จนถึงขั้นอาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้นไป ซึ่งโพธินี้ มาจากรากศัพท์เดียวกันกับยุคต้น คือ พุท (Budha) ชาติ ฐ ตรัสรู้ ความรู้แจ้ง หรือปัญญาตรัสรู้ ซึ่งเป็นการตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์เป็นพระพุทธรเจ้า ไม่ได้หมายถึงความรู้แจ้ง หรือรู้ชัดของพระสาวก หรือปัญญาตรัสรู้ของพระปัจเจกพุทธรเจ้าเหมือนยุคต้น และโพธิในมหายานได้พัฒนาการรวมโพธิ 2 ประเภทในยุคต้น อันได้แก่ สาวกโพธิ (ศรวากโพธิ) และปัจเจกโพธิ (ปรัตเยกโพธิ) เป็นสัมมัยกมาสัมโพธิ (สัมมาสัมโพธิ)

อนึ่ง โพธิที่หมายถึงธรรมกายในมหายานมีความสอดคล้องกับพุทธศาสนายุคต้น ดังพระบาลีว่าธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมภูตก็ดี พรหม

ภูตกี้ดี ล้วนเป็นชื่อของตถาคต คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ที่ทำจิตของพระโพธิสัตว์ให้ได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 หรือปฏิจาสุมุปาบท 12

โพธิจิตในมหายานที่เป็นความหมายหลัก คือ จิตรู้แจ้งสูงสุด เป็นสภาพที่จิตตรัสรู้ มีการรู้แจ้งเห็นจริงความว่าง (ศูนยตา) ไร้ขอบเขตจำกัด ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกันกับในยุคตัน ดังพุทธพจน์ว่า ความรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ 4 เหล่านี้ 3 รอบ 12 อาการอย่างนี้หมดจดดีแล้ว เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมในโลกกับทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลกในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ญาณทัสสนะ (โพธิ) เกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก แม้คำว่า โพธิจิตไม่มีรูปปรากฏชัดในยุคตันเหมือนมหายานแต่คำศัพท์ที่มหายาน นำมาพัฒนามีรากฐานมาจากยุคตัน เช่น ปัญญาภิวิญญาน ซึ่งสภาวะธรรมทั้ง 2 นี้ มีการรวมกันไม่แยกกันและไม่สามารถแยกแยะบัญญัติหน้าที่ให้ต่างกันได้ คือ ปัญญาวิชิตสิ่งใด วิญญานก็รู้แจ้งสิ่งนั้น ในทางกลับกันก็เหมือนกัน

โพธิจิต 2 ประเภทในมหายานที่เรียกว่า สมมติโพธิจิต และปรมาตโพธิจิต ซึ่งสมมติโพธิจิตแบ่งออกเป็น 2 คือ โพธิประณิธิจิตตะ และโพธิปรัสถานจิตตะ ซึ่งโพธิปรัสถานจิตตะ เป็นได้ทั้งสมมติโพธิจิต และปรมาตโพธิจิต กล่าวคือ เมื่อจิตปฏิบัติเข้าถึงความรู้แจ้งศูนยตาอันเป็นลักษณะสูงสุดแห่งปรากฏการณ์ จึงเป็นโพธิปรัสถานจิตตะขั้นปรมาตโพธิจิต โพธิจิต 2 ประเภทในมหายาน สอดคล้อง

กันกับยุคตัน ซึ่งมีหลักฐานในสุเมธกถาว่า เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณช่วยมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นด้วย ซึ่งต่อมาพระสุเมธดาบสได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าที่ปิงกร ผู้ทรงรู้แจ้งโลกว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าและได้ค้นพบพุทธธรรมบารมี 10 เป็นพุทธการกธรรมที่ท่านผู้ปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณต้องบำเพ็ญให้มั่นคงในฐานะพุทธางกูร (พุทธพันธกรรม) จนถึงโพธิปรัสถาน-จิตตะขั้นปรมาตโพธิจิต ดังพระบาลีที่ปรากฏในกระบวนธรรมแห่งปฏิจาสุมุปาบทว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชาแสงสว่างในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า นิโรธ นิโรธ อันได้แก่ จิตมีปัญญาตรัสรู้ปฏิจาสุมุปาบทแบบปฏิโลม คือ จิตเข้าถึงภาวะที่ตัดขาดดับสิ้นไป ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่งเป็นอิสระ นิพพาน

ส่วนโพธิจิต 3 ประเภทในพุทธศาสนา มหายาน ต่อมาพัฒนามาเป็นตริยาน มีมาแต่เดิมคือในยุคตัน ได้แก่ โพธิของพระพุทธเจ้า 3 ประเภทซึ่งมหายานได้นำมาเป็นแนวคิดแนวปฏิบัติอนุรักษ์และพัฒนาจนถึงมีความแตกต่างออกไปบางมิติและบางบทบาท

โพธิจิตในพุทธศาสนา มหายานที่มีส่วนประกอบสำคัญบนเส้นทางวิถีชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ มีขั้นตอนคล้ายคลึงกันกับพุทธศาสนา ยุคตัน มีโคตร อธิมุขี อนุตตรบุชา โพธิจิต-ตูปาบทนะ ปณิธิจิตตะ วายาภระ โพธิปักขิยธัมมจริยา และปารมิตาจริยา กล่าวได้ว่า กระบวนวิธีแห่งกระบวนธรรมเหล่านี้มีสมรรถนะช่วยสนับสนุนโพธิจิตในมหายานให้ปรากฏเป็นความเห็นแจ้งชัดสมบูรณ์ที่สุด

ซึ่งล้วนมีรากฐานมาจากพุทธศาสนายุคต้น

โพธิจิตในพุทธศาสนายุคต้นมีส่วนประกอบที่สำคัญบนเส้นทางวิถีชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ อันมีธรรมสโมธาน 8 ประการ คือ ความเป็นมนุษย์ ความสมบูรณ์ด้วยบุรุษเพศ เหตุที่จะทำให้สำเร็จ พระอรหันต์ได้ในชาตินั้น (อินทรี 5) การได้เห็น พระศาสดา การบรรพชา ความถึงพร้อมแห่งคุณ (คือ สมาบัติ 8 อภิญญา 5) อธิการ คือ การทำให้อย่าง (คือ กุศลอันยิ่งใหญ่) ความเป็นผู้มีฉันทะ และเมื่อ ประชุมพร้อมกันแล้วอภินิหารจึงสำเร็จได้ คือ จิตเกิดความปรารถนาสัพพัญญุตญาณ (โพธิจิตโต ปาทะ) ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า จึงทำให้อนิยตโพธิสัตว์เป็นนิยตโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นธรรมเครื่อง ขีวิตของพระโพธิสัตว์จากประเภทที่ไม่แน่นอน เป็น พระโพธิสัตว์ประเภทแน่นอนว่า จะได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้รับคำพยากรณ์จาก พระทีปังกรพุทธเจ้า ต่อมาพระโพธิสัตว์ค้นพบพุทธ ธรรมบารมี 10 ประการ อันเป็นพุทธการกธรรมหรือ พุทธางกูรสืบสานโพธิ (จิต) จนถึงโพธิปักขิยธรรม มีอริยมรรคมี 8 เป็นต้น ตรัสรู้อริยสัจ 4 บรูณาการ กับปฏิจจนสมุปบาท 12 ในพระชาติสุดท้าย

กระบวนธรรมและกระบวนวิธีของโพธิจิต ในพุทธศาสนามหายานบนฐานพุทธศาสนายุคต้น มีจุดเริ่มต้นจากกรณีว่า พระศากยมนี (Cākyamuni) ได้เป็นพระโพธิสัตว์มาก่อนในชาติที่ผ่านๆ มา เหมือนมีการกำหนดไว้ล่วงหน้า โดยคำพยากรณ์ จากพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ ว่าจะได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้า จึงมีแนวคิดที่ว่า เราทั้งหลาย (สรรพ สัตว์) เหมือนพระโพธิสัตว์มีศักยภาพเป็น พระพุทธเจ้าเสมอกันมีความรู้สึกชอบชั่วดีทั้งหมด

แม้พระพุทธเจ้าไม่มียกเว้นเป็นหนึ่งในธรรมกาย และธรรมกายนี้แสดงให้เห็นในเราทั้งหลาย ในบทบาทโพธิ ซึ่งเป็นสารถีของพระพุทธเจ้า และของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย โดยเห็นว่า โพธิ นี้มีศักยภาพทนทาน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือ แปรผันเป็นอย่างอื่นจนถึงพระโพธิสัตว์ตรัสรู้เป็น พระศากยมนีพุทธเจ้า

5. อภิปรายผลการวิจัย

โพธิจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น มีจุด เริ่มต้นที่จิตมีศรัทธาปรารถนาโพธิญาณ เป็นแรง จูงใจภายในซึ่งถูกกระตุ้นเตือนจากสิ่งที่พบเห็น อันเป็นสิ่งเร้าภายนอก มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจก พุทธเจ้า และพระพุทธสาวกทั้งหลาย จึงสั่งสมธรรม สโมธาน 8 ประการ จนถึงธรรมสโมธานทั้ง 8 ประการสำเร็จเป็นอภินิหาร มีศักยภาพทำจิตที่มี ศรัทธา ประกอบด้วย ปัญญาให้บำเพ็ญกุศลยิ่งใหญ่ ปรารถนาสัพพัญญุตญาณ ได้ค้นพบพุทธธรรม บารมีทั้งหลาย และได้บำเพ็ญให้เป็นพุทธการ กธรรมเพื่อพัฒนาจิตสู่จิตตรัสรู้โพธิญาณแท้จริง สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (Phra Brahmagunabhorn, 2006 : 133-134) เรื่อง “วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม” ว่าโยนิโสมนสิการเป็น ตัวนำที่ทำให้การศึกษาเริ่มต้นหรือเป็นแกนนำของ การพัฒนาปัญญาในการศึกษา อย่างน้อยในยาม ปกติก็ให้ได้คุ้นกับโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐานคือ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะ ส่วนประกอบ เมื่อมีเรื่องราวเหตุการณ์ที่ต้อง พิจารณาก็โยงวิธีคิดสองแบบนั้น เข้าไปเชื่อมต่อกับ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ และวิธีคิดแบบแก้ปัญหา

โพธิจิตในพระพุทธศาสนาหายาน มีการรวมลักษณะเฉพาะที่สนับสนุนกัน 2 ลักษณะ คือ 1) จิตมีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า และ 2) จิตมีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือสัตว์ทั้งหมด อนึ่ง โพธิจิตเป็นธรรมภายในจิตของมนุษย์ มีลักษณะที่ดีพร้อม สามารถกำจัดความไม่บริสุทธิ์ได้ทั้งหมด ประกอบด้วย สภาวะแห่งพระนิพพาน เป็นอิสระ ไม่มีเริ่มต้นไม่มีที่สุดไม่ถูกทำให้สกปรก ไม่ถูกปิดบังไม่เป็นสสาร เป็นสารัตถะทางวิญญานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แหล่งของคุณความดีความยอดเยี่ยม ความเหมาะสมที่ไม่เปลี่ยนแปลง มีความบริสุทธิ์เหมือนเดิม เป้าหมายการปฏิบัติของหายานทั้งหมดต้องสำเร็จการตรัสรู้ข้ามพ้น คือ อยู่เหนือวงจรของการเกิดและตาย นั่นคือชีวิตเข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับสุมาลี มหณรงค์ชัย (Mahanarongchai, 2007 : 11) เรื่อง “มหายาน: ภาษาคนภาษาธรรม” ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้เรียกว่า โพธิสัตว์ ท่านได้บำเพ็ญบารมีด้วยการช่วยเหลือสรรพสัตว์อย่างเต็มที่และไม่จำกัดแต่ละภพชาติ เหตุเพราะตั้งมั่นในโพธิจิตปรารถนาความหลุดพ้นของผู้อื่นเสมอด้วยตนทำให้กำลังของปัญญากรุณา และความบริสุทธิ์ได้รับการบ่มเพาะให้เข้มแข็งอยู่ตลอดเวลา ญาณหยั่งรู้ภายหลังหลุดพ้นแล้วจึงประมาณไม่ได้ไร้ขีดจำกัด

โพธิจิตในพระพุทธศาสนาหายานบนฐานพุทธศาสนายุคต้น โพธิจิตในหายานมี 2 ประเภท คือ 1) สมมติโพธิจิต เป็นโพธิจิตดั้งเดิม จัดเป็นจิตพื้นฐานที่มีเมตตากรุณาเป็นแรงจูงใจแสวงหาความรู้แจ้งเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ (โพธิ-ปณิจิต)

ซึ่งมีวิธีการบ่มเมล็ดพุทธร และสังสมบุญบารมี (ปรัสถานโพธิจิต) เป็นเหตุสำคัญนำไปสู่รูปพรรณของพุทธร คือ นิรมาณกายของพระพุทธเจ้า 2) ปรมัตถโพธิจิต เป็นโพธิจิตสูงสุด มีความรอบรู้ที่มีโพธิจิตดั้งเดิมเป็นแรงจูงใจ ตรงเข้าสู่ความว่าง (ศูนยตา) ที่ไร้ขอบเขตเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของทุกสิ่ง เข้าถึงความรอบรู้ทุกอย่าง (Omniscience) เป็นสาเหตุที่สำคัญนำไปสู่รูปแท้ของพุทธรคือ ธรรมกายของพระพุทธเจ้า กระบวนธรรมและกระบวนวิธีของโพธิจิตทั้ง 2 นี้ เป็นปฏิปทาสู่ความรู้แจ้งแทงตลอด สอดคล้องกับพระไมเตรยะ (Maitreya, 2000 : 20) เรื่อง “พุทธภาวะ: มหายานอุตตรตันตระศัสตรา (Buddha Nature: The Mahayana Uttaratantra Shastra)” ว่า พระพุทธเจ้าปราศจากการเริ่มต้นท่ามกลางและที่สุด พระองค์มีความสงบเป็นผู้มีความตื่นและแผ่ขยายในพระองค์เองอย่างสมบูรณ์ในความเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ได้เข้าถึงสภาวะนี้แล้ว จึงแสดงเปิดเผยสภาวะอันเป็นแนวทางปฏิบัติที่ใครๆ ก็ไม่สามารถทำลายได้ เป็นสภาวะที่เที่ยงแท้

โพธิจิตในหายานทั้ง 2 ดังกล่าว มีความสอดคล้องและคล้ายคลึงกับยุคต้น สมมติโพธิจิตมีความสอดคล้องกับพุทธานุภาพของพระสุเมธดาบส ผู้เป็นทั้งอนิยตโพธิสัตว์ และนิยตโพธิสัตว์ในยุคต้น ขณะที่ปรัสถานโพธิจิตนามว่า สุเมธอยู่ในกรุงอมรวดี ได้พิจารณาว่า เรามีความเกิดความแก่ความป่วยไข้เป็นธรรมดาเราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ไม่ตาย ซึ่งเป็นแดนเกษมเพื่อหลุดพ้นไปจากภพได้สละทรัพย์ออกบวชเป็นดาบส ภายในเวลา 7 วัน ก็ได้บรรลุอุภยญาณพละได้เห็นพระที่ปंगกรพุทธรเจ้า

กับพระชีนาสพ มีปิตินที่ดีต้นใจศรัทธาเสื่อมใส ในพุทธคุณทำบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ปรารภนาสัพ พัญญุตญาณ และได้รับพยากรณ์เพียบพร้อมด้วย ธรรมสโมธาน 8 ประการ คั่นพบพุทธธรรมบารมี 10 ยึดปฏิบัติมั่นคงสืบทอดพุทธทางกูร และปรมัตถ โพรจิต สอดคล้องกับพบทางเก่า คือ อริยมรรค มืองค์ 8 ที่พระพุทธเจ้าทุกๆพระองค์เสด็จดำเนิน ตรัสรู้ร้อยสี่ 4 บุรณการกับปฏิจสมุปปาท 12 เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประสานกับพระมหา อำนวย อานนโท (Ānando, 1999) ในงานวิจัย เรื่อง “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธ ศาสนาเถรวาท” พบว่า การบรรลุธรรมนั้น สิ่งสำคัญแรก คือหลักธรรมที่เป็นโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม โดยเฉพาะ

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 นำผลการวิจัยจัดหลักสูตรอบรม เพื่อพัฒนาจิตสังขมบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์แก่ ผู้เฝ้าธรรมทั้งหลาย เพื่อดำเนินรอยตามพระยุคลบาท พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

1.2 นำผลการวิจัยเป็นกรอบในการ ให้คำปรึกษาแก่ผู้ประสบทุกข์เพราะโรคซึมเศร้า

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

2.1 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องจิต เพื่อความรอบรู้การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

2.2 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการใช้จิต เพื่อรู้แจ้งสำหรับพัฒนาชีวิตในองค์กร

2.3 ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการใช้จิต เพื่อรู้ชัดกับนักเรียนปฐมวัยในการเรียนรู้สมเหตุสมผล

References

- Gyatso, GesheKelsang. (1993). *Universal Compassion*. London : Tharpa Publications.
- Lindtner, Chr. (1990). *Nagarjuniana: Studies in the Writings and Philosophy of Nāgārjuna*. Delhi : MotilalBanarsidass Publishers.
- Maitreya, A. (2000). Rosemarie Fuchs. TR. *Buddha Nature: The Mahayana Uttaratantra Shastra*. New York : Snow Lion Publications.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitaka Mahachulalongkornrajavidyalaya University Edition*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.
- Mahanarongchai, S. (2007). *Mahāyāna Buddhism*. 2nd Edition. Bangkok : Siam Publisher.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2006). *The Way of Thinking according to Enlightened Doctrine (Buddha-Dharma)*. 9th Edition. Bangkok : Siam Publisher.
- Phra Srīgambhīrañṇ, (Somchint Sammāpañño). (2010). *Laṅkāvatāra Sūtra A Mahāyāna Texttr & Complier*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Printing House.

- Phramaha Amnauy Ānando. (1999). A Study of the Enlightenment in Theravāda Buddhism. *A Thesis of Master of Arts*. Bangkok : Graduate School : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. (1932). TR. *Laṅkāvatāra Sūtra A Mahāyāna Text*. London : George Routledge and Sons, LTD.

